

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยสามชนิดคือ ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยด้านพฤติกรรมการสื่อสาร และปัจจัยด้านการกระทำทางสังคม กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแดนใหม่ของเกษตรกร โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจำนวน 118 คนโดยวิธีการสุ่มอย่างง่ายจากหมู่บ้าน 2 หมู่บ้านที่เลือกจากอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ได้ขนาดของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจากหมู่บ้านโกศาวัดฉิม 47 คน และจากหมู่บ้านศรีพรหมประสิทธิ์ 71 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถามจำนวน 52 ข้อ ส่วนสถิติที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย การหาค่าร้อยละ การทดสอบค่าไคสแควร์ การหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบพาร์เซี่ยล และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบเพิ่มหรือลดตัวแปรเป็นขั้น ๆ

สรุปผลการวิจัย

๑. การวิเคราะห์ขั้นตอนการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแดนใหม่

ผลจากการวิจัยปรากฏว่า ในขั้นตอนการรับรู้ที่ผู้ตอบแบบสอบถามจะรู้จักและทราบข่าวเกี่ยวกับการทำนาหว่านน้ำตมแดนใหม่จากเจ้าหน้าที่ทางราชการ ได้แก่ เกษตรตำบล เกษตรอำเภอ กำนัน นายอำเภอ และผู้ใหญ่บ้านมากที่สุด รองลงมาทราบจากเพื่อนบ้านและญาติ และทราบจากผู้นำความคิดเห็น ได้แก่ พระ ครู น้อยที่สุด

ขั้นการหาความรู้ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ได้รับการอบรมหรือเคยฟังการบรรยายเกี่ยวกับการทำนาหว่านน้ำตมแดนใหม่จากเจ้าหน้าที่ทางราชการ เพื่อเป็นการแสวงหาความรู้และรายละเอียดให้มากขึ้นกว่าเดิม

ขั้นการประเมินผล ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยดูการสาธิตการทำนาหว่าน น้ำตมแผ่นใหม่จากเจ้าหน้าที่ทางราชการ เพื่อเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าการทำนาหว่าน น้ำตมแผ่นใหม่มีคุณสมบัติและสามารถปฏิบัติได้คล่องในท้องดินของเขา และยังเป็นการ เปรียบเทียบให้เห็นว่าการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ได้ผลดีกว่าการทำนาแบบเก่าที่เคย ปฏิบัติอยู่เดิม ทำให้เกิดความเชื่อมั่นขึ้นภายในจิตใจ นอกจากนี้ผู้ตอบแบบสอบถามจะ ปรึกษาเรื่องการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่กับเกษตรกรตำบล และเกษตรกรอำเภอมากที่สุด รองลงมาจะปรึกษากับเพื่อนบ้านและญาติ เพื่อที่จะนำคำแนะนำที่ใคร่รับมาประกอบการตัดสินใจของตนเอง

ขั้นการทดลอง ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยทดลองทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ ด้วยตัวเอง เพื่อเป็นการเพิ่มพูนทักษะให้กับผู้ที่สนใจจะทดลองปฏิบัติด้วยตัวเองอย่างแท้จริง ทำให้เขามีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ได้ผลดีกว่าการทำนาค่าแบบ เก่าที่เขาเคยทำอยู่

ขั้นการยอมรับ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะเคยทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ ถึงแม้ว่าจะนำเอาการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่มาปฏิบัติเพียงส่วนหนึ่งหรือทั้งหมด หรือ เคยทำแต่ปัจจุบันเลิกทำแล้ว ก็ถือว่าเป็นการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่

2. การวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ศึกษา

2.1 ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ผลการวิจัยปรากฏว่า

ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีอายุเฉลี่ยระหว่าง 51 - 60 ปี และแต่งงานอยู่ด้วยกันเป็นส่วนมาก อาชีพหลักคือ ทำนา อาชีพรองคือ เลี้ยงสัตว์ ระดับการศึกษาส่วนใหญ่จะจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และมีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้บ้างมากที่สุด รายได้จากผลผลิตต่อปีโดยรวมรายได้จากอาชีพหลักและอาชีพรองจะมีรายได้ไม่เกิน 10,000 บาทและ 10,001 - 20,000 บาท ถ้าคิดรายได้เฉลี่ยต่อเดือนจะมีรายได้ประมาณเดือนละ 501 - 1,000 บาท ฐานะทาง

เศรษฐกิจจากการสังเกตสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านปรากฏว่า ส่วนใหญ่จะมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ และในค่านับความเป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง

2.2 ปัจจัยค่านับพฤติกรรมการสื่อสาร ผลการวิจัยปรากฏดังนี้ คือ

2.2.1 การเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์การเกษตร รองลงมาได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มทำนาหว่านน้ำคมนแดนใหม่ตามลำดับ และกิจกรรมของลูกเสือชาวบ้านเป็นกิจกรรมที่สมาชิกให้ความร่วมมือทุกครั้งมากที่สุด

2.2.2 การมีประสบการณ์ภายนอกสังคม พบว่าในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่เคยเดินทางไปกรุงเทพฯ แต่เคยเดินทางไปอำเภอพรหมบุรีหรือจังหวัดสิงห์บุรีและจังหวัดใกล้เคียงนาน ๆ ครั้ง

2.2.3 การเปิดรับสื่อมวลชน

- (ก) การชมโทรทัศน์ในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยชมโทรทัศน์นาน ๆ ครั้ง และรายการโทรทัศน์ที่ชอบชมมากที่สุดคือ ข่าว
- (ข) การฟังวิทยุในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ฟังวิทยุทุกวัน และรายการวิทยุที่ชอบฟังมากที่สุดคือ ข่าว
- (ค) การอ่านหนังสือพิมพ์รายวันในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่เคยอ่านหนังสือพิมพ์รายวัน ส่วนผู้ที่เคยอ่านหนังสือพิมพ์รายวันส่วนใหญ่ชอบอ่านข่าวทั่วไปมากที่สุด
- (ง) จุดมุ่งหมายในการชมโทรทัศน์ ฟังวิทยุ และอ่านหนังสือพิมพ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะฟังวิทยุเพื่อจุดมุ่งหมายคือ ต้องการทราบข่าวความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์บ้านเมือง ได้รับความรู้ เป็นเพื่อนแก้เหงา และเพื่อทราบข่าวเกี่ยวกับการเกษตร

- (จ) ความเชื่อระหว่างแหล่งข่าวที่มาจากสื่อมวลชนได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะ เชื่อข่าวจากวิทยุ แต่ถ้าเป็นข่าวที่มาจากสื่อมวลชนกับข่าวที่มาจากเจ้าหน้าที่ทางราชการ ส่วนใหญ่จะเชื่อข่าวจากเจ้าหน้าที่ทางราชการ
- (ฉ) การอ่านป้ายประกาศทางราชการในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะอ่านบ้างไม่อ่านบ้าง
- (ช) การอ่านข่าวสารจากเอกสาร เผยแพร่ทางราชการในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะไม่เคยอ่าน

2.2.4 การพบปะพูดคุยหรือปรึกษาปัญหาต่าง ๆ กับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะพบปะพูดคุยหรือปรึกษาปัญหาต่าง ๆ กับผู้นำการเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง และถ้ามีปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำจะปรึกษากับเจ้าหน้าที่ชลประทาน ปัญหาเรื่องพันธุ์ข้าวจะปรึกษากับเกษตรกรตำบลหรือเกษตรกรอำเภอหรือพัฒนาการ ปัญหาเรื่องปุ๋ยจะปรึกษากับเกษตรกรตำบลหรือเกษตรกรอำเภอหรือพัฒนาการ ปัญหาเรื่องราคาข้าวจะปรึกษากับเพื่อนบ้านหรือญาติ ปัญหาเรื่องศัตรูข้าวจะปรึกษากับเกษตรกรตำบล เกษตรอำเภอ หรือพัฒนาการ

2.2.5 การฝึกอบรม จากการวิจัยพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยรับการอบรมหรือฟังการบรรยาย การสาธิต และเคยทดลองทำนาหว่านน้ำคมแผนใหม่ด้วยตัวเอง แต่ไม่เคยเดินทางไปดูการทำนาหว่านน้ำคมแผนใหม่ในท้องที่อื่น ๆ ผู้ที่เคยรับการฝึกอบรมแล้วนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ประโยชน์เพียงบางส่วน เป็นเพราะพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ ระบบการชลประทานไม่ดี และไม่มีเงินทุน ผู้ที่ไม่ได้นำความรู้จากการฝึกอบรมมาใช้ประโยชน์เลยเป็นเพราะทำนาแบบอื่น พื้นที่ไม่เหมาะสม และไม่มีที่นาเป็นของตนเอง สำหรับผู้ที่นำความรู้จากการฝึกอบรมมาใช้ประโยชน์ทั้งหมดทำให้เหตุผลว่า ได้ผลผลิตสูง เจ้าหน้าที่ทางราชการอบรมเข้าใจดี เป็นบ้านตัวอย่าง และต้องการทดลองทำด้วยตัวเอง

1.3 ปัจจัยด้านการกระทำทางสังคม ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1.3.1 การสนับสนุน ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าบุคคลที่ให้การสนับสนุนเกี่ยวกับการทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่มากที่สุดคือ เกษตรตำบลหรือเกษตรกรอำเภอ

1.3.2 ความคาดหวัง ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าเขาทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่ตามความคาดหวังของ เกษตรตำบลหรือเกษตรกรอำเภอมากที่สุด

1.3.3 การบังคับ ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าเขาถูกเกษตรกรตำบลหรือเกษตรกรอำเภอบังคับให้ทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่มากที่สุด

1.3.4 ความสามารถ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความสามารถในการทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่ในระดับปานกลาง

2. การวิเคราะห์ทัศนคติของเกษตรกรที่มีต่อการยอมรับการทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่

ผลการวิจัยปรากฏว่าผู้ตอบแบบสอบถามที่เคยทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่มีจำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 63.6 ผู้ที่ไม่เคยทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่มีเพียงร้อยละ 22.9 และผู้ที่เคยทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่แต่ปัจจุบันเลิกทำแล้วมีจำนวนน้อยมากคือ ร้อยละ 1.7

ผู้ที่ตอบว่าเคยทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่ให้เหตุผลว่า การที่เขาทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่เพราะได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ทางราชการ รองลงมาให้เหตุผลว่า เคยเห็นเจ้าหน้าที่ทางราชการมาสาธิตให้ดูจึงนำมาทำบ้าง และได้รับการอบรมหรือฟังการบรรยายจากเจ้าหน้าที่ทางราชการ

ผู้ที่ตอบว่าไม่เคยทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่ให้เหตุผลว่า การที่เขาไม่เคยทำนาหวานน้ำคมแดนใหม่เพราะไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน รองลงมาให้เหตุผลว่า ไม่มีเงินทุน และระบบการชลประทานไม่ดี

ผู้ที่ตอบว่าเคยทำนาหวานน้ำคมแต่ปัจจุบันเลิกทำแล้ว ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะไม่มีเงินทุน และระบบการชลประทานไม่ดี

นอกจากนั้นเมื่อมีการเปรียบเทียบระหว่างการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ และการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะเก่า ปรากฏว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ร้อยละ 72.9 จะเห็นว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ได้ผลดีกว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะเก่า มีเพียงร้อยละ 6.2 ที่เห็นว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะเก่าได้ผลดีกว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ และผู้ที่เห็นว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่โดยผลเท่ากับการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะเก่า มีเพียงร้อยละ 5.1

จากการสอบถามเกี่ยวกับทัศนคติของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ ผลปรากฏดังนี้ คือ

1. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 65.3 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ได้ผลผลิตสูงกว่า
2. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 57.6 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ได้กำไรสูงกว่า
3. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 32.2 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ใช้ค่าใช้จ่ายต่ำกว่า
4. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 23.7 เห็นด้วยว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่มีโรคแมลงศัตรูพืชน้อยกว่า
5. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 48.3 เห็นด้วยว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ได้ใช้แรงงานและเวลาตลอดปี
6. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 50.8 เห็นด้วยว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่เพิ่มความชื้นดินแข็ง
7. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 43.2 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ทำให้ภาวะทางเศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น
8. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 28.8 ไม่เห็นด้วยว่าการทำนาหว่านน้ำคั้นแฉะใหม่ใช้ปุ๋ยน้อยกว่า

9. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 26.3 เห็นด้วยว่าการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ทำให้ดินมีคุณภาพดีขึ้น
10. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 36.4 เห็นด้วยว่าการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ทำให้มีวัชพืชน้อยกว่า
11. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 41.5 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่มีขั้นตอนการทำงานง่ายกว่า
12. ผู้ตอบแบบสอบถามประมาณร้อยละ 44.9 เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่จะต้องมีระบบการชลประทานดีกว่านาเก่า

ในการวิจัยนี้ยังได้ศึกษาถึงทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ของผู้ที่เคยทำและไม่เคยทำ ซึ่งผลการวิจัยปรากฏว่าผู้ที่ไม่เคยทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่มีทัศนคติที่ไม่เห็นด้วยในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ คิดเป็นร้อยละ 51.9 ในขณะที่ผู้ที่เคยทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่มีทัศนคติที่ไม่เห็นด้วยเพียงร้อยละ 28.0

และจากการสอบถามถึงอุปสรรคในการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ปรากฏว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นว่าอุปสรรคที่สำคัญที่สุดคือ ศัตรูพืชรบกวน รองลงมาคือระบบการชลประทานไม่ดี สภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม และค่าใช้จ่ายสูง ตามลำดับ

4. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ และอภิปรายผลการวิจัย

4.1 ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังนี้ คือ

เพศ จากการวิจัยพบว่าเพศมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (ดูตารางที่ 4 หน้า 75) จึงเป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ที่ตั้งไว้ และสอดคล้องกับข้อสรุปของ DeYoung¹ ซึ่งพิสูจน์ได้ว่าเพศหญิงมีอิทธิพลมากในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ภายในครอบครัว

อายุ จากการวิจัยพบว่าอายุมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (ดูตารางที่ 5 หน้า 76) จึงเป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ที่ตั้งไว้ อาจกล่าวได้ว่าผู้ที่มียุมากจะมีทัศนคติที่คัดค้านการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่มากกว่าผู้ที่อายุน้อย Rogers และ Shoemaker² ให้ความเห็นจากการที่ไ้รวบรวมผลงานวิจัยจำนวน 228 ราย ปรากฏว่าครึ่งหนึ่งของงานวิจัยพบว่า อายุมีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรม และมีประมาณร้อยละ 30 ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่มียุมากจะยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่าผู้ที่อายุน้อย ส่วนผู้ที่อายุน้อยจะยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่าผู้ที่มียุมากมีเพียงร้อยละ 20

ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ จากการวิจัยพบว่าความสามารถในการอ่านออกเขียนได้มีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (ดูตารางที่ 5 หน้า 76) จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ที่ตั้งไว้ อาจกล่าวได้ว่าคนที่เกะครกรอ่านหรือเขียนภาษาไทยได้หรือไม่ นั้นจะไม่มีผลต่อทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่

¹ John E. De Young, Village Life in Modern Thailand, (Berkeley: University of California, 1955), p. 45.

² Everett M. Rogers and F. Floyd Shoemaker, Communication of Innovations, pp. 185-186.

และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ Dr. Surapol Kanchanachitra¹ ซึ่งสรุปไว้ว่าความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ไม่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับการเกษตรกรรมแผนใหม่ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะว่าเกษตรกรไม่ได้รับเอกสารสิ่งพิมพ์ เกี่ยวกับเทคโนโลยีในการเกษตรกรรมที่ทันสมัย ทำให้เขาไม่เกิดการเรียนรู้และไม่ได้รับข่าวสารการเกษตรจากสื่อประเภทนี้

ฐานะทาง เศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่าฐานะทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผนใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (คูตารางที่ 5 หน้า 76) จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ที่ตั้งไว้ อาจกล่าวได้ว่าผู้ที่มั่งคั่งทางเศรษฐกิจสูงหรือต่ำจะไม่มีผลต่อทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผนใหม่ ดังนั้นการวัดฐานะทางเศรษฐกิจจากความเป็นเจ้าของสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รถยนต์ จักรเย็บผ้า กระติกน้ำร้อน ตู้เสื้อผ้า เป็นต้น จะไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการยอมรับนวัตกรรม เพราะฉะนั้นผู้ที่เป็นเจ้าของสิ่งที่มีค่าหรือสิ่งที่มีทันสมัยก็อาจจะยึดถือแนวความคิดดั้งเดิมของตนโดยไม่ยอมเปลี่ยนทัศนคติที่จะยอมรับนวัตกรรมอื่น ๆ ได้

ความเป็นเจ้าของที่ดิน จากการศึกษาพบว่าความเป็นเจ้าของที่ดินมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผนใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (คูตารางที่ 5 หน้า 76) จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ที่ตั้งไว้ อาจเป็นเพราะว่าความเป็นเจ้าของที่ดินและขนาดที่ดินที่ถือครองไม่ได้บ่งถึงความมั่งคั่ง การมีขนาดที่ดินแตกต่างกันจะทำให้เกิดความแตกต่างกันในด้านผลผลิตการใช้จ่ายและยาฆ่าแมลงก็จะใช้ในปริมาณที่ต่างกันด้วย ดังนั้นปัจจัยนี้จึงไม่สนับสนุนให้เกษตรกรยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร กล่าวคือ เกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่อาจจะไม่ยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรที่สามารถกระทำบนพื้นที่ของเขาได้ เพราะเขาเห็นว่าจะเป็นการเสี่ยงมากถ้าผลผลิตที่ได้รับจากนวัตกรรมการเกษตรแผนใหม่ได้ผลผลิตน้อยกว่าการเกษตรแผนเก่าที่เขาทำอยู่

¹ Surapol Kanchanachitra, "Factors Related to Community Development in Thai Village", p. 250.

4.2 ปัจจัยด้านพฤติกรรมกรรมการสื่อสาร ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังนี้ คือ

การเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม ผลการวิจัยพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมในสังคมมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 2 ที่ตั้งไว้ และงานวิจัยของ Sheth (1966)¹ และ White (1967)² ที่ผลการวิจัยไม่สนับสนุนสมมติฐานที่ 2 เช่นกัน ซึ่งเขาสรุปว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนอาจจะไม่ได้มีส่วนเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการในสังคมนั้น ๆ ก็ได้

การมีประสบการณ์ภายนอกสังคม ผลการวิจัยพบว่า การมีประสบการณ์ภายนอกสังคมมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแบบใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 2 ที่ตั้งไว้ ถึงแม้ว่าการเคยเดินทางไปต่างจังหวัด หรือการเคยเดินทางไปกรุงเทพฯ ของเกษตรกรจะทำให้เขาเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่เขาไม่เคยพบเห็น ทำให้เกิดประสบการณ์ใหม่ที่ได้เปรียบกว่าคนอื่นซึ่งจะเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เขาเกิดการยอมรับแนวความคิดใหม่ ๆ ก็ตาม แต่การวิจัยนี้ไม่สนับสนุนแนวความคิดที่ว่าการมีประสบการณ์ภายนอกสังคมบ่อยครั้งจะทำให้เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีต่อ

---

¹Negenlal S. Sheth, "Formal and Informal Social Participation as Related to Diffusion of Information and Adoption of Farm Practices in a Village in India" (Doctorial Thesis, Columbia : University of Missouri, 1966), p. 2.

²William J. White, "Toward the Validation of Function Model of the Adoption - Rejection Process" (Doctorial Thesis, East Lansing : Michigan State University, 1967), p. 82.

การยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผ่นใหม่ และจากการวิจัยของ Goldsen and Rails¹ ก็ได้ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันว่า ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมเร็วไม่มีความสัมพันธ์กับการมีประสบการณ์ฉายนอกสังคมบ่อยครั้งเช่นกัน

การเปิดรับสื่อมวลชน ผลการวิจัยพบว่า การเปิดรับสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผ่นใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 2 ที่ตั้งไว้ อาจกล่าวได้ว่าผู้ที่เปิดรับสื่อมวลชนบ่อยครั้งหรือไม่เคยเปิดรับสื่อมวลชน จะไม่มีผลต่อทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผ่นใหม่ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Goldsen and Rails² และ Rogers and Beal³ ซึ่งสรุปผลการวิจัยไว้ว่า ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนไม่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับสื่อมวลชนแต่อย่างใด

การพบปะพูดคุยกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยพบว่า การพบปะพูดคุยกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผ่นใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 2 ที่ตั้งไว้ แสดงให้เห็นว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่มีผลต่อทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำคมแผ่นใหม่ เนื่องจากเมื่อเกษตรกรมีปัญหาที่ต้องการคำปรึกษา ก็จะไปปรึกษาเจ้าหน้าที่ทางราชการได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

¹Rose K. Goldsen and Max Rails, Factors Related to Acceptance of Innovations in Bang Chan, Thailand, p. 27.

²Ibid., p. 20.

³Everett M. Rogers and George M. Beal, Reference Group Influence in the Adoption of Agricultural Technology, (Ames : Iowa State University, Dept. of Eco. and Soc., Mimeo Bul., 1958), p. 58.

เกษตรกรตำบล เกษตรอำเภอ พัทธนากร มากกว่าที่จะปรึกษากับผู้นำความคิดเห็นในหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน หรือญาติ (คูตารางที่ 50 หน้า 129) แต่เจ้าหน้าที่ทางราชการอาจจะไม่มีความรู้ความสามารถที่จะตอบปัญหาหรือแก้ไขปัญหของเกษตรกรได้ โดยเฉพาะปัญหาด้านการเกษตร จึงทำให้เกษตรกรผิดหวังหรือมีความไม่เชื่อถือในตัวเจ้าหน้าที่ทางราชการ และถ้าเกษตรกรเกิดความไม่เชื่อถือเสื่อมใสในตัวเจ้าหน้าที่ทางราชการก็จะทำให้เกษตรกรไม่ยอมรับคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ทางราชการ ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่ทางราชการนั้นจะเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถมากก็ตาม นอกจากนั้น

Dr. Surapol Kanchanachitra¹ ได้วิจัยเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมการเกษตรแผนใหม่ พบว่าจะมีความบ่อยครั้งในการพบปะพูดคุยกับพัทธนากรไม่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมการเกษตรแผนใหม่ เช่นเดียวกับ Verner and Gubbels² สรุปผลการวิจัยในการยอมรับและไม่ยอมรับนวัตกรรมในการทำฟาร์มโคนมว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนไม่มีความสัมพันธ์กับความบ่อยครั้งในการติดต่อกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง

การฝึกอบรม ผลการวิจัยพบว่าการฝึกอบรมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหวานนำนมแผนใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ 2 ที่ตั้งไว้ แสดงว่าผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมบ่อยครั้งจะมีทัศนคติที่ดีต่อการยอมรับการทำนาหวานนำนมแผนใหม่ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมจะได้รับความรู้และมีประสบการณ์จากการฟังการบรรยาย การดูการสาธิต การทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง และการเดินทางไปดูงานตามท้องที่ต่าง ๆ ทำให้เขาประเมินผลได้ว่านวัตกรรมนั้นมีผลดีผลเสียมากน้อยเพียงใด สมควรที่จะยอมรับ

¹ Surapol Kanchanachitra, "Factors Related to Community Development in Thai Village" p. 276.

² Coolie Verner and Peter M. Gubbels, The Adoption or Rejection of Innovations by Dairy Farm Operators in the Lower Fraser Valley, (Vancouver, B.C. : Agri. Eco. Res. Council of Canada, 1967), p. 31.

นวัตกรรมนั้นหรือไม่ การฝึกอบรมนี้เท่ากับเป็นการเพิ่มพูนความรู้และทักษะแก่ผู้ที่ได้รับการฝึกอบรม และเปรียบเทียบกับเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งเป็นการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากในการเผยแพร่ นวัตกรรมดังที่ Rogers and Shoemaker¹ กล่าวไว้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และบางครั้งจะสามารถชักจูงปสรรคด้านจิตใจในการรับรู้และจดจำได้ด้วย ที่สำคัญที่สุดก็คือ สามารถชักจูงใจให้คนสร้างรูปแบบทัศนคติขึ้นมาใหม่ และ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติขึ้นได้ในภายหลัง

4.3 ปัจจัยด้านการกระทำทางสังคม ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังนี้ คือ

การสนับสนุน ผลการวิจัยพบว่า การสนับสนุนมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการนำนาหวาน้ำคมแผนใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 3 ที่ตั้งไว้ ในการวิจัยนี้มีบุคคล 5 ประเภทที่ให้การสนับสนุนด้านจิตใจแก่เกษตรกร ได้แก่ เจ้าหน้าที่ทางราชการ คือ นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรตำบล เกษตรอำเภอ และพัฒนากร ผู้นำความคิดเห็น คือ พระ ครู สมาชิกในครอบครัว ญาติหรือเพื่อนบ้าน นักจัดรายการวิทยุ และเจ้าของร้านขายเคมีภัณฑ์ ซึ่งการสนับสนุนของบุคคลเหล่านี้ไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อทัศนคติในการยอมรับการนำนาหวาน้ำคมแผนใหม่ ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่ทางราชการจะเป็นผู้ที่เกษตรกรเห็นว่าให้การสนับสนุนมากกว่าผู้อื่น (คูตารางที่ 51 หน้า 130) แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการยอมรับนวัตกรรมเสมอไป

---

¹Everett M. Rogers and F. Floyd Shoemaker, Communication of Innovations, pp. 252 - 253.

ความคาดหวัง ผลการวิจัยพบว่า ความคาดหวังมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 3 ที่ตั้งไว้ อาจกล่าวได้ว่าการที่เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีต่อการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ทางราชการ ผู้นำความคิดเห็น เพื่อนบ้านหรือสมาชิกในครอบครัวหรือญาติ แต่ขึ้นอยู่กับตัวเกษตรกรเองที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่

การบังคับ ผลการวิจัยพบว่า การบังคับมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 3 ที่ตั้งไว้ อาจกล่าวได้ว่าการที่เกษตรกรถูกบังคับให้นำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่หรือสมัครใจทำด้วยตนเองก็ตาม จะไม่มีผลต่อทัศนคติในการยอมรับการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่

ความสามารถ ผลการวิจัยพบว่า ความสามารถมีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ 3 ที่ตั้งไว้ และสอดคล้องกับที่ Reeder¹ กล่าวว่าไว้ว่าความสามารถนี้เป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล และมีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจหรือการมีส่วนร่วมในนวัตกรรมนั้น เพราะเขามีความเชื่อมั่นว่าเขามีความสามารถพอที่จะกระทำตามที่เขาคัดสินใจได้

5. สรุปผลการวิเคราะห์ความสำคัญของปัจจัยแต่ละตัวที่ร่วมอธิบายความแตกต่างของทัศนคติในการยอมรับการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ (ดูตารางที่ 8 หน้า 79)

เมื่อหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์คอดยพหุคูณระหว่างปัจจัยแต่ละชนิดยกเว้นเพศกับทัศนคติในการยอมรับการนำหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ ผลปรากฏว่าการฝึกอบรมเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญ

---

¹William W. Reeder, "Levels of Abstraction and Generality and Their Uses," (Ithaca, N.Y. : Cornell University, Department of Rural Sociology Bulletin 78.) cited by Surapol Kanchanachitra, "Factors Related to Community Development in Thai Village" p. 29.

สูงสุดในการอธิบายความแปรปรวนของทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ รองลงมา คือ อายุ ความสามารถ การบังคับ และการสนับสนุน ตามลำดับ ส่วนตัวแปรอื่น ๆ เป็นตัวแปรที่มีความสำคัญน้อยมากในการพยากรณ์

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใครขอเสนอแนะความคิดเป็นบางประการ ดังต่อไปนี้

1. จากการวิจัยพบว่าการฝึกอบรมมีอิทธิพลต่อทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่มากที่สุด ดังนั้นหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในการเผยแพร่นวัตกรรมทางการเกษตรควรพิจารณาเอาการฝึกอบรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเผยแพร่และพยายามปรับปรุงการฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. ควรเน้นการเผยแพร่การทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ให้แพร่หลายในหมู่เกษตรกร ที่มีอายุน้อย เพราะจากการวิจัยพบว่าผู้ที่มีทัศนคติที่ดีต่อการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่นั้นส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีอายุมาก โดยจัดการฝึกอบรมให้เกษตรกรได้มีความรู้และมีความสามารถในการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ด้วยตนเอง

3. การวิจัยนี้พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จะเชื่อถือแหล่งข่าวที่มาจากเจ้าหน้าที่ทางราชการมากกว่าแหล่งข่าวจากสื่อมวลชน และส่วนใหญ่จะรู้จักการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่จากเจ้าหน้าที่ทางราชการ เพื่อนบ้านและญาติตามลำดับ ส่วนพระและครู ซึ่งเป็นผู้นำความคิดเห็นในหมู่บ้านจะมีบทบาทน้อยมากในการเผยแพร่ข่าวเกี่ยวกับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ ดังนั้นจึงควรขอความร่วมมือจาก พระและครูให้มากขึ้น

4. ควรจัดให้มีการอบรมเจ้าหน้าที่ทางราชการให้มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการทำนาหว่านน้ำตมแผ่นใหม่ให้มากยิ่งขึ้น และจะต้องเป็นผู้ที่รู้จริง ไม่ใช่รู้เพียงผิวเผิน เพราะเจ้าหน้าที่ทางราชการจะต้องเป็นผู้ที่ให้ความรู้ให้รายละเอียด และสามารถให้คำปรึกษาและคำแนะนำได้ตลอดเวลาเมื่อเกษตรกรมีปัญหาด้านการเกษตร ซึ่งจะเพิ่มบทบาทของเจ้าหน้าที่ทางราชการให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ทำให้เกษตรกรมีความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่ทางราชการซึ่งจะก่อให้เกิดผลทางจิตใจ

ในเมื่อเกษตรกรต้องการความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ทางราชการในด้านของความคาดหวัง และการสนับสนุน ซึ่งสามารถอธิบายได้ในความหมายของคำว่า "เกรงใจ" และ "กำลังใจ" กล่าวคือ ถ้าเกษตรกรได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ทางราชการก็จะเกิดความเกรงใจขึ้น ดังนั้นเมื่อเจ้าหน้าที่ทางราชการจะขอร้องให้เกษตรกรร่วมมือในกิจการใด ๆ แล้ว เขาก็จะกระทำด้วยความเต็มใจ เช่นเดียวกับที่เกษตรกรคิดลงมือกระทำกิจการใด ๆ แล้วเกิดผิดหวังหรือล้มเหลว ก็เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทางราชการที่จะต้องให้กำลังใจแก่เขา โดยให้การสนับสนุน คำปรึกษาและคำขวัญปลุกปลอบแก่เกษตรกร ก็จะสามารถจัดความผิดหวังให้เขาได้

5. เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ซึ่งเน้นให้มีการส่งเสริมการทำน่าน้ำท่วมใหม่ให้แพร่หลายทั่วประเทศ จึงเห็นว่าหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในการเผยแพร่แนวกรรมการเกษตร อาทิเช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการ เกษตร กรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท เป็นต้น ควรที่จะวางแผนการเผยแพร่การทำน่าน้ำท่วมใหม่ให้แก่เกษตรกรทั่วประเทศโดย

5.1 ส่งเสริมเผยแพร่กับมวลชนเพื่อสร้างการรับรู้และความสนใจต่อการทำน่าน้ำท่วมใหม่ ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการยอมรับนวัตกรรม สื่อที่ควรใช้ในการทำงานประเภทนี้ได้แก่ วิทญู โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพโปสเตอร์ จดหมายข่าว และหนังสือพิมพ์ฝ่ายนิตยสาร การจัดนิทรรศการ และการจัดประกวด

5.2 ส่งเสริมเผยแพร่กับกลุ่ม เป็นขั้นตอนต่อจากการรับรู้และความสนใจประเมินค่าและการทดลองปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ การประชุมกลุ่ม การสาธิต การศึกษา และการดูงานต่างถิ่น ในการเสนอความรู้หรือสิ่งใหม่กับกลุ่มนั้น อาจมีการถามคำถามหรือแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น เป็นการช่วยกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มมีการแสดงออกและอยากทดลองปฏิบัติมากขึ้น

5.3 ส่งเสริมเผยแพร่กับบุคคล เพื่อต้องการให้เกษตรกรยอมรับนวัตกรรม เจ้าหน้าที่ทางราชการจะต้องเข้าถึงตัวบุคคลโดยตรงเพื่อที่จะรู้จักตัวบุคคล ฐานะของเขาและสามารถสร้างความมั่นใจให้กับบุคคลให้ได้ก่อนที่จะทำให้เกษตรกรยอมรับนวัตกรรมที่ต้องการจะเผยแพร่ การส่งเสริมเผยแพร่แบบนี้ได้แก่ การเยี่ยมบ้านและไร่นาหรือที่ทำงาน

6. ควรมีการติดตามและประเมินผลงานในการเผยแพร่การทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ โดยแยกการประเมินผลเป็น 2 ระยะคือ การติดตามผลขณะปฏิบัติงาน และการประเมินผลเมื่อสิ้นสุดการปฏิบัติงาน ในการประเมินผลนี้จะต้องให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ เป็นต้นว่าทางราชการมีวัตถุประสงค์ที่จะเผยแพร่การทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ให้แพร่หลายในทุกชุมชนทั่วประเทศ เจ้าหน้าที่ทางราชการจะต้องประเมินผลขณะที่กำลังเผยแพร่และหลังการเผยแพร่แล้ว โดยศึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เช่นพบว่าคนในชุมชนนั้นส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาน้อย มีผู้อ่านออกเขียนได้ทีจำนวนน้อย ดังนั้นการใช้สื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ หรือเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ จะใช้ไม่ได้ผล และจากข้อมูลที่สำรวจได้พบว่า เกษตรกรชอบฟังวิทยุรายการเพลงลูกทุ่ง เจ้าหน้าที่จึงควรใช้วิทยุเป็นสื่อในการจัดรายการเพลงลูกทุ่งประกอบการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ให้กับเกษตรกร นอกจากนี้ยังควรเน้นการใช้โสตทัศนูปกรณ์ประกอบการบรรยาย เมื่อมีการประชุมกลุ่ม ภาพโปสเตอร์ไม่ควรมีตัวหนังสือประกอบมากนักเพราะคนส่วนใหญ่อ่านไม่ออก

7. ควรแก้ไขอุปสรรคในการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ที่เกิดขึ้นแก่เกษตรกร เช่น จัดหาแหล่งน้ำหรือจัดระบบส่งน้ำเพื่อแก้ปัญหาเรื่องการขาดน้ำโดยวิธีวางโครงการพัฒนาสาธารณสมบัติประเภทนั้น เช่น การขุดบ่อ การสร้างฝายน้ำล้น หรือขอให้รัฐบาลช่วยจัดระบบชลประทาน ซึ่งเกินความสามารถของเกษตรกรที่จะร่วมกันจัดทำเองได้ ปัญหาเรื่องศัตรูพืชระบาด ก็ควรจะติดต่อกับหน่วยปราบศัตรูพืชเคลื่อนที่เพื่อกำจัดศัตรูพืชไม่ให้ระบาดกันข้าม ปัญหาเรื่องพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ นั้นทางราชการก็ควรจะนำรถปรับระดับดินที่ทันสมัยมาช่วยปรับหน้าดินให้แก่เกษตรกร เป็นต้น

8. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงปัจจัยสามปัจจัย คือ ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยด้านพฤติกรรมการณ์สื่อสาร และปัจจัยด้านการศึกษาถึงการทำนาหว่านน้ำตมเท่านั้น จึงควรมีการศึกษาถึงปัจจัยอื่น ๆ ด้วย เช่น ด้านสินเชื่อ ด้านการตลาด ด้านการคมนาคมขนส่งผลผลิต ด้านการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มพลังในการต่อรองราคา เป็นต้น โดยศึกษาว่าปัจจัยเหล่านี้จะมีผลต่อการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่มากน้อยเพียงใด และควรศึกษาถึงการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ในท้องถิ่นอื่น ๆ บ้าง เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้มาเปรียบเทียบกัน และเพื่อเป็นแนวความคิดในการที่ทางราชการจะนำนวัตกรรมใหม่ ๆ ไปเผยแพร่ในชุมชนอื่น ๆ ต่อไป